Joan Colom Bertran, el Cristòfor català

Autor: Manel Carrera i Escudé
Data de publicació: 10-04-2020

En Manel Carrera ens explica que el descobridor Joan Colom i Bertran va agafar el renom «Cristòfor» perquè la seva gesta s'assembla molt a fets protagonitzats per Sant Cristòfor. Aquest sant ha esdevingut molt popular a tota la Nació Catalana.

En el seu darrer llibre [Cristòfor Colom, Príncep de Catalunya, 2005] En Jordi Bilbeny posa nous arguments sobre la taula a favor de la tesi de la catalanitat de Cristòfor Colom. En Jordi l'identifica amb el personatge històric Joan Colom Bertran, un membre destacat d'una família de nobles, militars, polítics, navegants i comerciants catalans del segle XV.

El que sorprèn més d'aquesta dada és que En Colom no es digués Cristòfor, sinó Joan. Per què un dels més gran viatgers de la història substituïa el seu veritable nom pel mot «Cristòfor»"?

La resposta a aquest enigma apareix, automàticament i nítidament, si per una banda examinem amb detall la llegenda de sant Cristòfor, i per l'altra, el significat del nom Cristòfor. I, finalment, si examinem la veneració que històricament ha professat el poble català per sant Cristòfor i ho relacionem tot amb la figura i la fita històrica del descobridor.

1. La llegenda de sant Cristòfor

Una llegenda explica que a la Palestina del segle III hi vivia un personatge gegantí anomenat Rèprobe que ajudava la gent a travessar un riu molt cabalós. Amb un tronc de palmera que li feia de bastó, el gegant es carregava la gent a les espatlles i, xino-xano, els portava fins a l'altre marge. No se'ns escapa que aquest personatge és la continuació de les divinitats clàssiques com l'Hermes grec i l'Hèrcules grecollatí, ni tampoc el fet que travessar un riu forma part de la simbologia del trànsit que trobem en innombrables rituals iniciàtics de moltes tradicions religioses. Però no és l'objecte d'aquest escrit aprofundir més en aquesta qüestió.

El que ens interessa ara és veure com evoluciona aquesta història del gegant passa-rius. La versió cristiana de la

llegenda explica que una nit de llamps i trons, i mentre el gegant dormia, va trucar a la porta de la seva cabana un nen que va demanar-li si seria capaç de dur-lo a l'altra banda del riu. El colós, encara endormiscat però irritat per la formulació de la pregunta, va acceptar el repte, però a mig riu, la càrrega de la criatura se li féu tant feixuga que es va trobar amb grans dificultats per aconseguir-ho. Aleshores, li digué que pesava més que el món sencer, a la qual cosa l'infant li respongué que, en efecte, ell era Crist, el qui havia fet el món. Dit això, l'infant desaparegué i el gegant va veure com el bastó que havia clavat al terra, havia arrelat i floria miraculosament.

Sant Cristòfor és des d'aleshores representat amb el nen Jesús assegut a la seva espatlla i sostenint amb la mà dreta un arbre amb tot el brancatge que li fa de bastó.

2. Etimologia del mot «Cristòfor»

Amb la cristianització de la història del personatge passa-rius palestí, el gegant Rèprobe canvia de nom i passa a dir-se Cristòfor, que prové del mot grecollatí Cristophorus, que significa, literalment, «el portador de Crist»".

3. Sant Cristòfor a Catalunya

Tot i que desconeixem com el culte a sant Cristòfor arribà als Països Catalans i com es desenvolupà la devoció popular envers el sant fins al segle XVIII, gràcies a Joan Amades podem conèixer alguns apunts de la religiositat lligada a sant Cristòfor als segles XIX i XX.

Les primeres advocacions de sant Cristòfor a Barcelona

Sant Cristòfor va ser, en un principi, honorat a tots els Països Catalans com a advocat contra la pesta, la fam, la guerra, les pestilències, la calamarsa i el foc, entre moltes altres adversitats. Segons en Joan Amades1, «Sant Cristòfor havia estat un dels sants més venerats […], havia estat invocat contra la pesta, i, com que antigament les epidèmies eren tan freqüents, això feia que se li retés molt de culte i gaudís d'una gran veneració.»

Sant Cristòfor, patró de viatgers

Més tard, sant Cristòfor va consolidar-se com a intercessor dels qui viatjaven. En Joan Amades2 explica que, «en empendre un viatge llarg, difícil i perillós, i també per a d'altres empreses i afers, fou costum de demanar la protecció del sant cananeu i oferir-li un gall que hom lliurava als sacerdots de les esglésies que li eren dedicades o en les quals hi era venerat». Els qui viatjaven anaven a les capelles que tenia dedicades a Barcelona per rebre la benedicció del sant abans d'emprendre el seu viatge. L'Amades3 apunta que «no només se l'invocava contra una mort violenta, sinó també en tot altre perill que comporta viatjar: la pèrdua del camí, les males companyies, la sortida de lladres, el maltractament o robatori en els hostals, l'atac d'animals ferotges, la tempesta…».

També explica que el dia 10 de juliol, els barcelonins li dedicaven grans festes, amb jocs infantils, enramades i banys al mar. Un exemple de la gran devoció que el poble tenia pel sant ho demostra el fet que a totes les cases, darrera portes i armaris, hi havia una estampa del sant.

Molts havien estat els gremis i oficis que veneraven sant Cristòfor, i d'entre d'altres, ho havien fet els barquers, els vells fusters de ribera, els mestres d'aixa i altres oficis relacionats amb el mar, com els serrabigaires, que tallaven els grans trossos de fusta amb què es feien els vaixells. També li professaven devoció els corders de cànem, que amb les seves cordes gruixudes atracaven i fermaven les naus als ports.

No en va, encara avui, a les Drassanes de Barcelona hi ha una portalada dedicada a sant Cristòfor.

Sant Cristòfor fou doncs, i encara és, protector dels viatgers. Encara avui podem trobar imatges seves en capelles i esglésies situades a les intercessions de les principals vies de trànsit.

Sant Cristòfor, mite?

Joan Amades4 explica també que «segons una tradició vuit-centista barcelonina, cada 10 de juliol a les dotze en punt del migdia, sant Cristòfor arribava a la nostra ciutat amb una barca. Desembarcava, i amb l'infant Jesús a l'espatlla pujava solemnialment per la Rambles i es fonia en arribar al capdamunt. Els qui tenien la sort de veure'l gaudien durant tot l'any de gran ventura». L'autor explica que per la Rambla de Barcelona els fadrins que havien estat atesos pel sant en les seves peticions, organitzaven curses, en les quals, en acte d'agraïment, portaven un amic o altre persona a coll-i-be, tal com va fer el passa-rius Cristòfor amb el nen Jesús. Eren coneguts amb el nom de tòfols o tofolets i anaven Rambla amunt i pels carrers més cèntrics de la ciutat i causaven molta impressió als qui s'ho miraven.

Aquestes dues observacions de l'Amades ens deixen entreveure que, com l'Home dels Nassos o en Fumera, sant Cristòfor havia adquirit entre el poble rang de personatge immaterial que calia cercar si es volia tenir sort.

El culte a sant Cristòfor avui

A començament del segle XX, coincidint amb la popularitació de l'ús del cotxe com a mitjà de transport, sant Cristòfor esdevé patró dels automobilistes, i des d'aleshores és honorat un dia l'any, el 10 de juliol, per tot tipus d'associacions professionals de conductors, mútues de xofers i per penyes i clubs esportius automobilístics. Encara avui, en aquest dia són nombrosíssimes les localitats on se celebra la benedicció ritual, purificadora i profilàctica de tot tipus de vehicles: cotxes, motocicletes, bicicletes, cadires de rodes, etc.

Joan Colom Bertran, el Cristòfor català?

De tothom és ben conegut que el descobridor signava amb l'enigmatic «Xpo. ferens», equivalent al mot «Christo ferens». «Xpo.» fa referència al personatge passa-rius cristià «Cristòfor», i «ferens» és, en llatí, el participi actiu del verb «portar». Ara bé, com és que en comptes de signar com a Joan signava Cristoferens?

Crec que hi ha dues possible hipòtesis que ho explicarien:

1. És possible que a més a més de Joan i Pere també es digués Cristòfor com a tercer nom, ja que l'ús del nom Cristòfor podria haver estat estès entre segons quins estrats socials de la Barcelona de l'època.

i 2. És possible que ell mateix adoptés el sobremot simbòlic de Cristòfor.

Dins d'aquesta segona hipòtesi, hi ha dues possibilitats més. Podria ser que les proeses de Joan Colom Bertran haguéssin assolit tanta volada que hom va començar a anomenar popularment «Cristòfor» aquell personatge barceloní

del barri de la Ribera del segle XV que es proposava d'anar a les Índies, travessant un gran riu —en aquest cas, l'Oceà Atlàntic— i portant el cristianisme al Nou Món. És una possibilitat, doncs, que «Cristòfor» fos un pseudònim que utilitzava Joan Colom, el qual, de fet, se'l coneixia popularment amb aquest mot. També podria ser que, havent estat membre d'un orde militar, hom li hagués posat el sobrenom de Cristòfor en al·lusió a una de les seves missions i identificant-lo, així, amb el personatge llegendari.

Sigui com sigui, el nom «Cristòfor» li devia agradar al Descobridor, perquè, en primer lloc, li permetia camuflar la identitat i perquè ell mateix, com a portador del cristianisme al Nou Món, es devia sentir identificat amb la llegenda i el personatge de sant Cristòfor.

El que sembla clar, doncs, és que l'aventura del personatge real quadra amb la missió que s'atribueix al de la llegenda i que d'aquesta manera Joan Colom i Bertran ha acabat esdevenint un Sant Cristòfor català de carn i ossos, però proper a un personatge mític.

Manel Carrera i Escudé
14 de juliol de 2006

Referències bibliogràfiques:

AMADES, J. Costumari Català, el curs de l'any. Volum IV, pàgs.475-476
AMADES, J. Costumari Català, el curs de l'any. Volum IV, pàgs.478
AMADES, J. Costumari Català, el curs de l'any. Volum IV, pàgs.493-494
AMADES, J. Costumari Català, el curs de l'any. Volum IV, pàgs.484